

складовою частиною системи музично-естетичного виховання дітей та молоді, невід'ємною складовою національної культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кирдан Б. П., Омельченко А. Ф. Народні співці-музиканти на Україні / Б. П. Кирдан, А. Ф. Омельченко. – К.: Муз. Україна, 1980. – 87 с.
2. Климент Квітка. Народні співці й музиканти на Україні: Програма для дослідів їх діяльності й побуту / Збірник Історично-філологічного Відділу. №13 (Праці етнографічної комісії). Вип.2. – К.: Друкарня УАН, 1921. – 114 с.
3. Михайличенко О. В. Нариси з історії музично-естетичного виховання молоді в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. В. Михайличенко. – К.: Видавн. центр КНЛУ, 1999. – 238 с.
4. Нолл В. Інструментальні музичні спеціалісти Східної Європи до колективізації: економічні норми в контексті селянського суспільства // Родовід. – 1995. – № 11. – С. 29–38.

REFERENCES

1. Kyrdan, B. P., Omelchenko, A. F. (1980). *Narodni spivtsi-muzykanty na Ukraini* [Folk singers-musicians in Ukraine]. Kyiv: Muz. Ukraina.
2. Klyment Kvitka. *Narodni spivtsi y muzykanty na Ukraini: Prohrama dlia doslidu yikh diialnosti y pobutu* [Folk singers and musicians in Ukraine: Programme for the research of their activity and house-holding]. Kyiv: Drukarnia UAN.

3. Mykhailychenko, O. V. (1999). *Narysy z istorii muzychno-estetychnoho vykhovannia molodi v Ukraini (druga polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Sketches in history of musical and aesthetical upbringing of youth in Ukraine (the second half of XIX – the beginning of XX c.)]. Kyiv: Vydavn. tsentr KNLU.

4. Noll, V. (1995). *Instrumentalni muzychni spetsialisty Shkhidnoi Yevropy do kolektyvizatsii: ekonomichni normy v konteksti selianskoho suspilstva* [Instrumental music specialists of Eastern Europe before the collectivization: economical norms in the context of the peasant society]. Rodovid.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МИХАЙЛИЧЕНКО Олег Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методики навчання суспільних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Наукові інтереси: становлення і розвиток вітчизняної музичної освіти в різні історичні періоди

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MYKHAYLYCHENKO Oleg Vladimirovich –

doctor of pedagogical Sciences, Professor, head of chair of world history and methods of teaching social Sciences at Sumy state pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Circle of scientific interests: formation and development of national music education in different historical periods.

УДК 373.2.015.31:392

МОЗГАЛЬОВА Наталія Георгіївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
e-mail : mozgalov98@mail.ru

БАРАНОВСЬКА Ірина Георгіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри художніх дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
e-mail: iriska1468@yandex.ua

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні умови освітньої модернізації потребують нових підходів до освіти і виховання підростаючого покоління. У Законі «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства»

зазначено, що освіта повинна здійснюватися з урахуванням національних традицій та звичаїв, історичних, культурних цінностей України, що дасть змогу звертатися до історії українських традицій та сприяти спадкоємності поколінь. Відповідно пріоритетними засобами впливу на

виховання та розвиток дітей визначені національні культурні надбання, в тому числі народні традиції українців.

У концептуальних положеннях про основи національного виховання вказується на важливу вимогу сьогодення щодо використання народних традицій: не лише для відновлення кращих здобутків минулого, а й для того, щоб наситити їх сучасним науковим змістом та міцно стати на відповідний культурно-історичний досвід нашого народу шлях розвитку вітчизняної освіти та культури. Законодавчі документи спрямовують учителів та вихователів на нероздільність навчання і виховання, що полягає у підпорядкуванні організації та змісту освіти завданням формування всебічно розвиненої особистості, перетворенні системи моральних і духовних цінностей на важливий чинник виховання молодого покоління, відродження духовності українського народу, його менталітету. Корені національної психології, характеру, мислення та самосвідомості, як відомо, закладаються в ранньому дитинстві, передаються дитині з молоком матері, через її колісанку, бабусині казки та дідусеві оповідки, в період виховання в сім'ї та дошкільному закладі. Ось чому дошкільне виховання має ґрунтуватися на засадах традицій родинного виховання, народної педагогіки, національної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні філософи, психологи, педагоги, мистецтвознавці розглядають використання народних традицій в освіті та культурі як проблему соціокультурного розвитку дитини, забезпечення єдності освіти і національної культури, гуманізації виховання, що утверджує право в різнобічному особистісному розвитку на вітчизняних культурних засадах (І. Бех, О. Вишневський, П. Кононенко О. Рудницька, Г. Тарасенко, Т. Усатенко, В. Шинкарук та інші). Актуальні погляди на проблему використання народних традицій для виховання та розвитку дітей в процесі здійснення різних видів діяльності (ігрової, мовленнєвої, образотворчої, музичної, театралізованої, хореографічної) представлені в Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, у дослідженнях учених з дошкільного дитинства (А. Богуш, Л. Бодаліної, Т. Вороніної, М. Ворожейкіної, Г. Ляшенко, С. Садовенко Т. Поніманської, Л. Шалімової, А. Шевчук та інші). Однак, не зважаючи на вагомий теоретичний і практичний внесок вищевказаних досліджень у розв'язанні означеної проблеми, в дошкільній освіті бракує системного дослідження методичних засад реалізації педагогічного потенціалу народних традицій у вихованні дітей дошкільного віку. Потребують подальшого

вивчення питання комплексного використання етнічного мистецького фонду як домінанти виховання дітей на важливому етапі дошкільного дитинства.

Мета статті: розкрити та обґрунтувати вагомість педагогічного потенціалу українських народних традицій для виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. З давніх часів людина вбачала сенс життя у продовженні свого роду. Люди ще не мали писемності, не було професійних учителів, не існувало таких соціальних інституцій, як школи, але батьки передусім турбувалися про виховання своїх дітей. Перлини виховної мудрості народу, невичерпна своєрідність форм і засобів народного виховання становлять золотий фонд народної педагогіки – скарбниці народних традицій виховання дітей.

Мудрість народу в царині виховання поступово сформувалася в поняття «народна педагогіка». Український педагог-дослідник М. Стельмахович вважав народну педагогіку «галузю емпіричних педагогічних знань і досвіду народу, що виробляється в домінуючих серед народу поглядах на мету і завдання виховання у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання та навчання» [88]. Народна педагогіка передбачає передачу соціального досвіду, норм поведінки, суспільних традицій, тієї чи іншої ідеології, вимог до виховання дітей. Вона міститься в моральних законах, звичаях, акумулює та закріплює традиції.

Твори народної педагогіки відбивають психологічні погляди народу на виховання дітей: «Виховуй дитину, поки вона ще в колісці», «Чого в молодості навчишся, то на старість як знайдеш», «Лінивому все ніколи», «Шануй людей, і тебе шануватимуть». Основну мету виховання народна педагогіка бачить у тому, щоб навчити кожного бути людиною. Навіть знання без людяності нічого не варті. «Знання без людяності – це меч у руках безумця», – кажуть у народі. Тому й виховання починається там, де вихователь ставиться до вихованця з повагою, турботою, розумінням, щоб підготувати маленьку людину до самостійного життя.

Кожен народ упродовж багатьох тисячоліть творить свою народну педагогіку. Народна педагогіка – це педагогіка національного розвитку, етнічного самовиховання, національного порятунку. Це твердження незаперечне, адже народна педагогіка своїми тисячолітніми традиціями проголошує й утверджує культ найголовніших цінностей суспільства – культ Матері, Батька, Родини, Доброти, Честі, Гідності й Поваги до

Людей, культ бережливого ставлення до природного довкілля. Надбання народної педагогіки зберігаються в народних легендах і баладах, піснях, казках і оповіданнях, прислів'ях і приказках, звичаєвих обрядах, скоромовках і загадках, народних танцях та гуляннях, іграх і забавах, народних святах і житковому мистецтві, таким чином, чільне місце в цій системі займають народні традиції.

Поняття «традиції» походить від латинського «traditio», що в перекладі означає – передача, переказ [1; 5]. Кожне покоління входить у життя через освіту, виховання, соціалізацію, самопізнання, самотворення та самореалізацію індивідууму як особистості. Передусім, саме шляхом передачі соціального досвіду від старших до прийдешніх поколінь традиції забезпечують засвоєння найвищих національних, культурних і матеріальних, нагромаджених віками цінностей, норм, правил, ідеалів, відображають наступність соціального досвіду. Традиції, спрямовані на розширення знань про свій народ, уможливають реальний особистий вибір у житті, праці, моралі, у сучасному естетично-творчому, побутовому відродженні національного менталітету. Традиції поєднують способом передачі найцінніші моральні й матеріальні здобутки українського народу минулих епох і теперішнього часу. В освіті народних традицій важливе місце займають звичаї, виконання яких було обов'язково «Свій звичай в чужий будинок не перетягнеш», «Не зійшлися звичаями, не бувати дружбі», «Звичай міцніше закону». Ці прислів'я наочно демонструють шанобливе й поважне ставлення наших предків до звичаїв і традицій.

Народні традиції – це самобутнє культурно-історичне явище. Вони складають ту основу, на якій базується єдність усіх поколінь українського народу, і навіть більше – єдність усіх етносів, що населяють Україну. Народні традиції забезпечують формування вірності Вітчизні, національним вартостям, а через них – і вічним загальнолюдським цінностям.

Прийдешній день України повністю залежить від того, як ми сьогодні сформуємо у підростаючого покоління громадянську позицію, почуття патріотизму, єдності її з рідним народом. Тому, виховуючи на традиціях, прагнемо сформувати у молодого покоління вірність ідеалам побудови в Україні демократичної, правової держави, горде почуття належності до українського народу, стимулювати національне пробудження, відродити громадянське сумління і національний обов'язок. Доводимо глибинний зв'язок національного з духовністю

особистості, інтелектуальною зрілістю і красою. Разом з цим, народні традиції, їхня окремішність, здобутки – це вклад в загальнолюдську скарбницю духовності, в світову культуру.

Традиції і виховання – ці два поняття взаємопов'язані, вони не існують одне без одного. Адже так повелося в історії людства, що кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Народ завжди виступає вихователем молодого покоління, а виховання в свою чергу набуває народного характеру. Актуальними і сьогодні залишаються вислови К.Ушинського: «Чи дивно після цього, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу» [4].

З давніх-давен в українській родині панували традиції, які вбиралися з молоком матері. Дітей виховували на знаннях, практичних справах, діях, які відображали матеріальне і духовне буття, історію рідного народу та були спрямовані на формування світогляду, розвиток культури і духовності молоді. Народознавчий підхід не лише забезпечував усебічне і глибоке засвоєння накопичених минулими поколіннями знань, а й виховував пошану до свого краю, до його історії. Діди та прадіди знали про безкінечність і невимірність світу, усвідомлювали вічну змінюваність життя, шанували матінку-природу, землю-годувальницю. «Хліб – усьому голова»; «свобода – найбільша цінність»; «кожна людина має жити по правді» – такі принципи здавна сповідували українці. Осягаючи народну мудрість, молодь наслідувала старших в організації своєї життєдіяльності.

Народ створював і вдосконалював певні морально-етичні норми. В прислів'ях зібрані конкретні правила культурної поведінки, викладені в дотепних формах, що полегшує їхнє усвідомлення дошкільниками. Наприклад, «На людях Ілля, а дома свиня», «Не для Гриця паляниця!», «Не літай, вороно, у чужі хорони», «Яка совість, така й честь». Українські народні казки містять відомості про форми та способи культурної поведінки, а також про наслідки порушень визначених норм. Наприклад, казки «Котигорошко», «Дідова дочка і бабина дочка», «Яйце-райце», «Ох», «Кривенька качечка», «Правда і Кривда» несуть у собі глибший моральний зміст. Отже, головними чинниками народної моралі були повага до вільної праці, утвердження ідеалів добра, краси, гуманних взаємин. Знання свого

родоводу, почуття громадянського обов'язку заохочувалися, пияцтво, лінощі, злодійство, жадібність, скупість – засуджувалися. Право на вільну працю народ виборював століттями. У праці він обстоював свою честь і гідність, тому вартість людини визначалась її ставленням до праці: «Без труда немає плода».

В українській родині дбали про виховання дітей від народження. З колиски прищеплювали любов до народної пісні, усної поетичної творчості. З молоком матері дитина пізнавала перші моральні норми: щирість, доброту, повагу до старших, любов до свого краю. Вже змалку дітей залучали до посильної праці, а повага до праці закладалася у свідомість дитини через колискові пісні. Наприклад: «Е-е, дитино, поїдемо по сіно. А я буду сіно класти, А ти будеш бички пасти...». Колискові пісні містять початкові відомості про безпеку життєдіяльності. Зокрема, вже із самого народження дитину привчають бути обережною, уникати небезпеки. Наприклад: «Ой ти, коту, коту, Не лизь на колоду, Бо впадеш у воду...». Сучасні колискові пісні органічно поєднані з традиційними народними, саме від них іде неповторна українська мелодійність, наспівність і багаторазове повторення однієї музичної фрази-поспівки у вузькому діапазоні із застосуванням одноманітної ритміки. І в нових колискових зустрічаємо давно відомих, популярних у народній творчості персонажів – Котика, Дрімоту, Сон тощо [2].

Чарівною силою наповнена українська народна пісня, що захоплено оспівує красу рідної природи. Вона пробуджує в дітях уявлення про прекрасне, гармонійне в оточуючому світі, в самій людині. Недаремно талановитий педагог В.Сухомлинський вважав народні традиції, звичаї, свята та обряди, які супроводжувались народними піснями, надзвичайно важливим засобом становлення особистості дитини. Він називав народні традиції «живим, вічним джерелом педагогічної мудрості», «зосередженням духовного життя народу» [3, с. 79].

Проблема підготовки до життя і праці – центральна в народній педагогіці. Розв'язання її зводиться до бажання батьків мати гарних, дбайливих дітей: «Добрі діти – спокійна старість, лихі діти – старість стає пеклом». Турбота про виховання дітей в українських сім'ях є головною. Традиційно виховання в українських родинах будувалося за принципом «Роби як я», тобто в основу сімейного виховання був покладений авторитет батьків, їхні справи і вчинки, сімейні традиції. В якості зразка виступав батько – голова родини. Дітей вчили дбайливому ставленню до цінностей, створених працею людини і природою.

Ідея залучення дітей до виробничих процесів знаходить свою реалізацію в зменшених предметах праці – сапках, грабельках, кісках, ціпках для обмолоту збіжжя, інструментах тощо), якими діти гралися під час дозвілля. Сьогодні батьки продовжують народні традиції, привчають дітей до праці за допомогою не тільки іграшкових грабельок, лопаток, а й сучасних іграшок на радіоуправлінні, електронних машинок, телефонів тощо. Таким чином, родинні традиції дозвілля, трансформуючись через перетворення та інтеграцію з новими виробничими, побутовими й культурно-освітніми умовами, набувають вираження в сучасних формах і способах функціонування.

Образ іграшки містить інформацію про економіку, рівень виробництва, інтереси людства, яке її створило. Іграшка також може розповісти про мету, напрям, зміст навчання та виховання у давні часи, в різних народів. Наші предки надавали іграшці практичне значення оберегу, який забезпечував реальний, очікуваний результат. Іграшку клали в колиску, щоб вона оберігала дитячий сон та спокій. Якщо дитина бавилася іграшкою, це сприймалося як звістка про прибутток. Лялька символізувала продовження роду, що було надзвичайно важливо в умовах виживання, тому гра з нею заохочувалась. Вважалося, що подарована іграшка принесе дитині здоров'я і щастя.

Іграшка як матеріальна основа і супутник гри допомагала прилучатися до господарської діяльності дорослих або уявляти себе причетною до тих сфер діяльності, в яких дитина ще неспроможна брати участь насправді (мисливство, військова справа тощо). Водночас дитяча іграшка є предметом образотворчого мистецтва. Вона свідчить про смаки, мистецький, культурний рівень тогочасного суспільства. Українські народні іграшки відображають своєрідну культуру, побут, ментальність нації.

Дитинство дошкільнят насичене та пронизане грою. Гра – найдоступніший і цікавий спосіб переробки, висловлювання емоцій, почуттів, вражень. У грі малюки не тільки отримують інформацію про світ, закони суспільства, красу людських почуттів та відносин, а й вчаться жити у світі, будувати стосунки з оточуючими, проявляти активність та організованість. Виховна цінність народної гри полягає в тому, що в ігровій ситуації діти беруть на себе певні ролі та виконують ігрові дії. Це потребує усвідомленого дотримання визначених правил та норм поведінки. Внаслідок цього в дошкільників, з одного боку, накопичується соціальний досвід, закріплюються знання про правила та способи

поведінки, а з іншого – привчаються дотримуватися вимог, які до них ставляться.

Українські народні традиції мають невичерпний педагогічний потенціал, адже вони втілюють у собі минуле, сучасне і майбутнє українського народу, обґрунтовують його право на власну життєдіяльність і творчість, передають велич моральних засад нації; їхня наукова сутність – у певному національному спрямуванні молодого покоління, досягненні національних і загальнолюдських ціннісних пріоритетів.

Для ефективного використання педагогічного потенціалу українських народних традицій у вихованні дітей дошкільного віку нами визначено педагогічні умови, а саме: організація комунікативно-виховного середовища дошкільного навчального закладу на засадах гуманістичної взаємодії суб'єктів діяльності; стимулювання потреби у різних видах діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку; впровадження інтегрованого підходу до ознайомлення дітей дошкільного віку з українськими народними традиціями.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Українські народні традиції, їхня трансформація в сьогоденні і майбутньому стають важливим чинником поступу сучасної педагогіки. Людство прямує до зближення інтересів, до взаємодії в розвитку й виживанні, і водночас жоден народ не бажає втратити найліпших якостей і прикмет своєї самобутності, неповторності. Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення та наукового обґрунтування потребує розробка методичних засад виховання дошкільників засобами народних традицій з урахуванням регіонального компоненту; пошук шляхів взаємодії різних видів народного мистецтва у підготовці дошкільників, у забезпеченні наступності змісту і методичних засад виховання дітей молодшого і старшого дошкільного віку на основі народних традицій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Гончаренко С. У. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Колискова в житті дитини [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://dnz37.klasna.com/uk/site/koliskova-v-zhitti-ditini.html>
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. Т. 2 / Сухомлинський В. О. – Київ : Рад. школа, 1976. – 670 с.

4. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Виховання і характер / К. Д. Ушинський // Історія дошкільної педагогіки: хрестоматія / упоряд. З. Н. Борисова, В. З. Сміль. – Київ, 1990. – 652 с.

5. Філософський енциклопедичний словник / Редкол.: В. І. Шинкарук та ін.; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid.
2. Kolyskova v zhytti dytyny [Lullaby in a child's life] [Elektron. resurs] – [Elektron. resource] – Access: <http://dnz37.klasna.com/uk/site/koliskova-v-zhitti-ditini.html>
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory*. V 5 t. T. 2 [Selected works. In 5 t. T. 2]. Kiev: Soviet. School.
4. Ushynskyi, K. D. (1990). *Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni. Vykhovannia i kharakter* [On the nation in public education. Education and character]. Kyiv.
5. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* (2002). [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Kyiv: Abrys.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МОЗГАЛЬОВА Наталія Георгіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Наукові інтереси: методика навчання гри на музичних інструментах, виконавська інтерпретація музичних творів

БАРАНОВСЬКА Ірина Георгіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри художніх дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Наукові інтереси: вивчення українських народних традицій, підготовка вчителів музичного мистецтва

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOZHALOVA Natalia Georgiivna – Doctor of Education, Professor, Head of the Department of Musicology and musical training Vinnitsa State Pedagogical University name after M. Kotsiubynskyi.

Circle of scientific interests: methods of learning to play musical instruments, performing interpretation of musical works.

BARANOVSKA Irina Georgiivna – Ph.D., assistant professor of art courses preschool and primary education Vinnitsa State Pedagogical University name after Kotsiubynskyi.

Circle of scientific interests: the study of the Ukrainian folk traditions, training of teachers of musical art.